

СТАНОВИЩЕ

от проф. д-р Мария Атанасова Йовчева

Богословски факултет, СУ „Св. Климент Охридски“

член на научното жури по обявения конкурс за получаване на академичната
длъжност „доцент“

Научна област 2. Хуманитарни науки

Професионално направление 2.1 Филология

За нуждите на секция „Кирило-Методиевски извори“ (ДВ, № 13 от 14.2. 2025 г.),
с единствен кандидат гл. ас. д-р Цветомира Стоянова Данова

Представената за рецензиране по конкурса продукция на Цветомира Данова включва две монографии, 6 студии и 6 статии, част от които са отпечатани в престижни периодични издания в областта на медиевистиката. Данова е участвала в редица международни и национални конференции върху средновековната литература и култура. Нейните трудове са цитирани многократно у нас и чужбина. Научните постижения на Данова са съсредоточени в няколко взаимно свързани тематически полета: славяно-византийски литературни контакти; преводачески школи в Средновековна България; риторика (омилетика); текстология; каталогизация и издания на средновековни славянски паметници; старобългарски език (лексика, правопис).

Средоточие на изследователския интерес на Данова е **рецепцията в славянска среда на византийската литургическа риторика** в двете ѝ основни форми (учителното и тържественото красноречие). В нейните публикации е застъпен широк спектър от проблеми, свързани както с текстовата история, така и с типовете книги, в които проповедите се разпространяват. Авторката въвежда и проучва немалко първични източници, анализира преводаческите особености, изготвя типология на преписите и издирва най-близките им гръцки образци. В нейната внушителна по обем монография, посветена на три слова на св. Йоан Дамаскин за богородични празници, се съдържа пълноценен преглед, от една страна, на битуването на ораторските му произведения сред южните славяни, а от друга, на присъствието на проповеди за Св. Богородица изобщо в южнославянската писмена практика. Така е очертан контекстът, в който да се изучават навлизането и трансмисията на конкретните творби. Изобилният фактологичен материал, намерил израз в разнообразието от засегнати проблеми, е отлично систематизиран, обобщен и структуриран. Всяка глава включва обзор на гръцката традиция, представяне на известните сръбски и български преписи, текстологично изследване (по отношение на пълнотата на текста и на разночетенията), съпоставка с гръцкия текст, за да се уточни най-близкият паралел, анализ на езиковите и преводаческите похвати според симптоматичните за

преводаческата практика белези, лексикална характеристика, анализ на особеностите на библейските цитати. Като се отчете фактът, че в проповедите на Йоан Дамаскин догматическият дискурс може да е равнопоставен с омилетичния и експресивния (поетичния), анализът на Данова показва завидни филологически и богословски познания. В коментарите, с които придружава някои преводачески предпочитания, тя отчита също и общи културни фактори. Специално внимание е отделено на един важен аспект – в каква степен преводачите следват концепцията за последователно предаване на една и съща гръцка дума с една и съща славянска и доколко допускат вариации. В резултат от обработката на първичните данни е изградена прецизна текстологическата картина на разпространението в южнославянска среда на трите слова и е определена принадлежността на всеки препис към дадена група, като се отделят и разклоненията от един и същ протопревод. Коментарите върху библейските цитати отразяват отношението към съществуващите средновековни преводи на съответния текст и извеждат както особености на преводаческия процес, така и маркери за локализацията и датирането на преводите. Критическото издание на трите слова е издържано в най-добрите едичионни практики за публикации на средновековен текст. Придружено е от богат критичен апарат, в който Данова представя текстовата традиция на съответния превод, идентифицира по-късните редакторски промени, индивидуалните решения на преписвачите и грешките при предаването на текста. Към изданието гръцки паралелен текст са приведени разночетения от печатни и ръкописни извори. Двата речник-индекса – старобългарско-гръцки и гръцко-старобългарски отразяват в обобщен вид текстологическата история на словата и представят богат материал за историческия речник на българския език. В своя по-късна статия за южнославянските преводи на словата за Св. Богородица от Йоан Дамаскин по ръкописи от сбирките в Румъния (№ 14) Данова разглежда нови извори, за да прецизира досегашната типология на преписите и да предатира появата на някои от южнославянските версии.

В интереса на Данова към славянската омилетика се вписват и статиите за два фрагментарни преписа (в Станиславовият чети-миней, НБКМ 1039 и Милешевския панигирик) на *Словото за Въздвижение на кръста от св. Андрей Критски* (№ 10, 12), които според авторката представят един и същ превод. Формулирана е хипотезата, че е съществувал цялостен староизводен превод на словото, но поради механични липси в Милешевския панигирик е запазена само втората му половина, а НБКМ 1039 съдържа съкратена версия, сведена само до уводната част на словото и поместена в няколко староизводни сборника.

Учителната литература е представена от изследвания върху *Беседа III* от Учителното евангелие на Константин Преславски (9) и *Словото за Изсъхналата смоковница*

и притчата за лозето (11), в които се въвеждат нови преписи на поученията, изясняват се проблеми на текстовата им традиция, идентифицира се принадлежността на текста към дадена фамилия/превод. Данова намира и частични византийски паралели за една старобългарска анонимна хомилия за Успение Богородично, чийто подход на компилиране според нея свидетелства за авторството на Йоан Екзарх (13). Другата студия (№ 5) върху омилетични колекции се отличава с откривателска стойност, доколкото обогатява знанията за старобългарската литература с две нови творби от Последованието на 12-те евангелия от утрения на Велики петък в среднобългарския ръкопис ГИМ Хлуд. 138 – староизводен Триод от втората половина на XIII в. Анализът на Данова установява, че втората от тях – *Слово и поучение за страстите Христови*, интерпретиращо централния за деня мотив за слизането на Спасителя в ада, е изградено върху две византийски съчинения, преведени в IX–X в. – *Словото за Велика събота*, приписвано на Епифаний Кипърски, и 99-то слово от *Паренесиса* на Ефрем Сирий. Така публикацията добавя нови сведения за механизма, по който се адаптират византийските риторически модели в старобългарска среда, и за функцията на триодните синаксарни четива.

Работата на Данова върху фундаменталния справочник *Bibliotheca Homiletica Balcano-Slavica* изкрystalира в няколко публикации (част от тях съвместни с К. Иванова), където са проучени на макрожанрово равнище важни ръкописи със слова и поучения и са оповестени ценни, предимно преводни текстове, непознати или слабо познати досега. Те спомагат да се изясни кодификацията на този тип текстове в южнославянската книжнина, като добавят нови или коригират съществуващи сведения за детайлната им каталогизация. Специално бих изтъкнала студията (№ 4) върху българския кодекс РНБ Тих. 540 от последната четвърт на XIV в., където са актуализирани данните от съдържанието му чрез добавяне на пропуснати в предходните описания произведения и идентификация на нови, сред които и препис на *Беседа III* от Учителното евангелие на Константин Преславски. Предложена е макрожанрова идентификация на ръкописа като своден триоден панегирик, събрал в едно преводи от различни епохи, но с доминиране на староизводните текстове. В изследването на ръкопис Хил. 390 е направено пълно описание на съдържанието, като за всеки текст са приведени основни сведения (№ 3). Работата с първичните извори намира своето теоретично осмисляне в изготвянето на концепцията на съставяне на *Bibliotheca Homiletica Balcano-Slavica* (подбор на първичните извори, принципи на структуриране и представяне на съдържанието им, терминология), илюстрирана с конкретни примери (№ 6).

Втората централна тема на научните търсения на Данова е фокусирана върху **Псалтира на Иван Александър (НА-БАН 2, 1337 г.)**, който е проучен обстойно откъм на няколко езикови равнища. В две студии (съвместно с М. Спасова, № 7, 8) след анализ на езиковите особености са направени важни и добре аргументирани изводи: езикът съчетава

книжни и говорими елементи, граматическите архаизми говорят за ранен архетип на превода, преписан от авторитетен, вероятно кирилски антиграф, съхранил черти на глаголическия протопревод. Заключението засяга двата възлови проблема за появата на превода. Авторите аргументират по-широко възможната му локализация (Плиска, Преслав или Охрид), а хронологията определят като много ранна, защото преводачът най-вероятно е ученик на Методий. Подробният лексикален анализ на две групи сравнително редки лексеми (275 незасвидетелствани в старобългарския класически корпус и 434 с до пет употреби) и съпоставката с два корпуса с установено авторство и с анонимни преводи говорят за най-голяма близост на текста със съчиненията на Константин Преславски и Йоан Екзарх. Резултатите убедително потвърждават ранния старобългарски произход на превода и обосновават предпазливо авторството на един от двамата книжовници. Така най-сетне чрез всеобхватен езиков анализ се хвърля светлина върху въпроса за проникването на тълкуванията на Исихий Йерусалимски в славянска среда, което според традиционните, но недостатъчно аргументирани мнения, се отнася или към Моравия, или към Охрид.

В своята монография за Псалтира на Иван Александър Данова предлага пълна правописна характеристика, като подходящо са избрани релевантните за това употреби на графемите и алографи, системата на надредни знаци, епентетичното Л, обликът на гръцките заемки. Изследването е основано на цялостна ексцерпция на материала по сполучливо формулирани критерии, като отделно се проследяват правописните особености на всеки един от четиримата преписвачи. Добавени са приложения, които онагледяват 1) употребата и дистрибуцията на избрани графемите и алографи в кодекса, 2) правописа на личните и географските имена, и два списъка на личните и географските имена: старобългарско-гръцки и гръцко-старобългарски. В резултат на прецизно анализирания обилен материал са обобщени четири правописни системи в кодекса, всяка от които е формирана от общи за епохата характеристики и индивидуални правописни навици. Освен конкретните изводи върху този кодекс, Данова предоставя сведения за изясняване на цялостната книжовна картина в един все още недостатъчно изучен период (предвизантиевия, през първата половина на XIV в.).

В заключение, изследванията на Данова се отличават със стремеж към комплексна и задълбочена интерпретация на фактите, привличане на богат сравнителен и съпоставителен материал, търсене на различните дискурси и широк обхват на дискутираните проблеми. Нейните публикации внасят неоспорим принос и към историята на преводите в Средновековна България, оценена в няколко плана: езиков, богословски, културологичен. Резултатите от проучването на първичните извори са осмислени в изводи за риторичната традиция сред славяните, книжовните, преводаческите и преписваческите центрове и

допринасят за по-задълбоченото разбиране на рецепцията на византийското ораторско и екзегетично наследство в южнославянската средновековна книжнина.

И така, като имам предвид несъмнената научна стойност и приносния характер на разработките на участничката в конкурса в областта на средновековната южнославянска литература и книжнина, **убедено гласувам да бъде присъдена академичната длъжност „доцент“ на гл. ас. д-р Цветомира Стоянова Данова.**

Проф. д-р Мария Йовчева

21.06.2025 г.